

Industriál otevírá příležitosti pro nový veřejný prostor

doc. Ing. arch. Lenka Popelová, Ph.D. / prof. Ing. arch. Tomáš Šenberger

V posledních letech je téma veřejného prostoru poměrně hojně frekventované na odborné i laické úrovni. Jeho definice však není jednoznačná a odvíjí se od toho, pracuje-li s ním teoretik, architekt, developer, veřejná správa, nebo běžný občan. Navíc pojem veřejného prostoru zahrnuje řadu forem, od reálného, fyzického veřejného prostranství, až po mediální veřejný prostor, nehmotný, virtuální.

Obr. 1 Krytý veřejný prostor v ostravském Trojhalí (foto: Aleš Luzar)

U reálného veřejného prostranství jde především o konkrétní místo přístupné veřejnosti, které má specifické, především kladné prostorové kvality, dobře nastavené funkční využití otevřené potřebám veřejnosti a přináší navíc různé společenské benefity. V historických sídlech se zpravidla jedná o urbanistické kategorie, jako jsou ulice, náměstí a parky, ale veřejná prostranství mohou vznikat i v interiérech, příp. na jejich pomezí, vnímaných také jako prostory poloveřejné. Podoba veřejných prostorů může v určitém časovém období informovat i o stavu dané společnosti.

Zcela specifická veřejná prostranství vznikají v posledních desetiletích v souvislosti s novým využitím opuštěných průmyslových staveb. Díky nástupu třetího průmys-

lové revoluce, která od konce šedesátých let 20. století přinášela do průmyslu zcela nové technologie, se začaly uvolňovat původní, pro nový průmysl již nevhodné stavby z předcházejících etap. Katalyzátorem změn byl i nový pohled na energetické úspory a životní prostředí a v důsledku toho i odchod řady výrobních odvětví z Evropy do jiných destinací. V evropských městech a v průmyslové krajině zůstalo množství odložených výrobně-technických, ale i skladových a dopravních staveb z 19. století a z první poloviny 20. století, ze kterých se mnohdy staly vyloučené lokality, souhrnně nazývané brownfieldy.

Nicméně nesporné stavební i architektonické kvality odložených průmyslových staveb nakonec otevřely prostor pro

strukturovanou ochranu vybraných příkladů, definovaných jako součást kulturního dědictví, a tím i cestu k jejich záchraně formou adaptace pro nový účel. K významnému posunu v regeneraci a novému využití brownfieldů přispěla tendence k otevírání do té doby oficiálně nepřístupných areálů veřejnosti, podepřená ideou „návratu průmyslových ploch obyvatelům města“. Již ze sedmdesátých a osmdesátých let minulého století existují pionýrské příklady přestavby přístavních doků v Londýně, v Liverpoolu nebo obchodních přístavů v Mannheimu či Duisburgu na řece Rýn. V této době byl realizovaný i slavný park La Villette na místě bývalých jatek v Paříži. Ještě do konce století bylo především díky veřejným institucím otevřeno a veřejnosti „navráceno“ množství do té doby opuště-

ných průmyslových areálů. Znamé příklady z projektu IBA (Internationale Bauausstellung) jsou Emscher park v Porúří, kde na místě bývalých oceláren Thyssen vznikl veřejný volnočasový park Landschaftspark Duisburg-Nord (obr. 2), nebo volně přístupné parky v bývalých dolech Nordstern a Zollverein v Essenu. V dramatických kulisách dochovaných technologií z 19. a začátku 20. století se zde nabízejí prostory pro rozmanité volnočasové aktivity návštěvníků. Jednotlivé plochy mají různou míru estetizace, od ponechání původních průmyslových reliktiů a náletů, až po cíleně kultivované prostory s převahou krajinářského zpracování.

Paralelně s projekty adaptací prostor opuštěných průmyslem, iniciovanými a často i financovanými veřejnou správou, vznikaly však i projekty neformální, iniciované často nezávislými skupinami, zaměřené především na kulturní aktivity – výstavy, divadelní představení, koncerty, často organizované jako jednorázové akce v kulisách opuštěných výrobních staveb. Prvotní motivací nebyla většinou snaha o využití a záchranu průmyslového dědictví, ale především potřeba nalezení volných míst pro realizaci prostorově náročných aktivit. Opuštěné průmyslové areály nabízely kromě volných prostorů i atraktivní, neoficiální prostředí, rámované neobvyklou industriální atmosférou, mimořádně vhodnou pro realizaci alternativních kulturních programů. Vytvoření neformálních veřejných prostranství bylo již jen logickým výsledkem. Dodnes jsou funkční projekty jako vídeňská Arena 77 v bývalých jatkách nebo berlínský Kulturbrauerei, v areálu bývalého pivovaru. Zajímavým příkladem je od počátku progresivní kulturní centrum Rote Fabrik v Curychu, napojené na neuvěřitelně živý, lineární veřejný prostor obíhající curyšské jezero, který přímo zaručuje interakci s obyvateli.

Od začátku 21. století vstupují do aktivit využívajících opuštěné průmyslové budovy a areály i evropské postkomunistické země. Připomeňme např. areál bývalé přádelny Baumwollspinnerei v Lipsku (obr. 3), plynojem v Lipsku či Drážďanech nebo množství adaptací textilních továren v polské Lodži. Významné ocenění v oblasti ochrany památek, Europa Nostra, získal v roce 2002 hojně veřejností navštěvovaný budapeštský Millenáris Park na místě elektrotechnické továrny.

Při podrobnějším pohledu na nové funkce, pro které jsou původní průmyslové budovy konvertovány, je zřejmé, že převyšují

Obr. 2 Duisburg Landschaftspark, lezecké stěny v zásobnících na rudu

Obr. 3 Lipsko, městská ulice v bývalé textilce Baumwollspinnerei

Obr. 4 Praha, *Summer under the Viaduct* 2016 (foto: Lukáš Cetera)

Obr. 5, 6 Amsterdam, kontejnerové městečko v hale loděnice

adaptace pro tzv. kulturní a kreativní sektor, někdy zmiňovaný jako kulturní a kreativní průmysl. Jsou to kulturní instituce jako divadla, výstavní prostory, muzea a knihovny, ale také činnosti spojené s kreativitou, které jsou těžko nahraditelné umělými technologiemi. Tyto aktivity jsou ve významném procentu spojeny s kontaktem s veřejností a tím i s vytvářením neformálních veřejných prostorů.

Mohou to být jen plochy před adaptovanými budovami, které využívají přítomnost

neobvyklé, i relativně malé stavby, nebo dvory a vnitřní prostranství větších areálů, ale i okolní prostory s pozůstatky původních technologií. Zvláštními případy jsou i liniové objekty, např. znovu využití drážní viadukty v Curychu a Paříži. Podobný projekt nakonec vzniká i v Praze (obr. 4).

Díky neobvyklé velikosti původních průmyslových staveb, nejčastěji strojrenských nebo elektrárenských hal, se veřejný prostor přesouvá i do interiéru, do formy krytých náměstí, využívaných pro

různé funkční kombinace jako místa pro práci (např. kontejnerové městečko v hale bývalé loděnice v Amsterdamu) (obr. 5, 6), pro vzdělání (škola v hale bývalé lokomotivky v Curychu) (obr. 7, 8) nebo pro zábavu a gastronomii (food market v bývalé vozovně ve Vídni) (obr. 9).

Formu krytého náměstí má i jedna z hal ostravského Trojhalí (obr. 1). Nabízí zcela neobvyklý zážitek, umožněný právě jen díky adaptacím velkých průmyslových hal, které vytvořily krytý veřejný prostor.

Obr. 7, 8 Curych, škola v hale bývalé lokomotivky

Obr. 9 Vídeň, Gleis Garten food market v bývalé vozovně

Téma veřejného prostoru v „industriálu“ je i jedno z témat aktuálního výzkumného projektu „Aktivní záchrana nemovitého průmyslového dědictví formou adaptací pro nový účel“, probíhajícího na katedře architektury Fakulty stavební ČVUT. V průběhu prvních dvou let výzkumu bylo identifikováno jen v ČR více než 350 příkladů využívání opuštěných výrobních staveb pro „kulturní a kreativní průmysl“. Ve většině případů se jedná o aktivity iniciované soukromými subjekty a otevírající bývalé průmyslové stavby pro veřejnost ať

už v podobě výstavních prostorů (sbírky, galerie), alternativních divadel, nebo dílen a ateliérů, téměř vždy s přidanou gastronomickou funkcí. Výzkum ukázal, že významnou roli v aktivním využívání opuštěných průmyslových staveb a tím i v tvorbě nových veřejných prostorů hrají komunity. Zvláště za situací, kdy veřejná správa řeší ochranu a nové využití bývalých průmyslových staveb jen okrajově, nebo výrazně selektivně, jsou různé aktivní skupiny nezastupitelnými iniciátory těchto akcí a přispívají k prolomení hranice mezi uza-

vřeným areálem a prostorem „tam venku“. Stačí k tomu někdy jen doslova otevření dveří – např. holešovické divadlo Jatka 78 vstupuje pravidelně svými aktivitami do nejbližšího veřejného prostoru (obr. 10). Často se jedná i o malé projekty, jako např. projekt „Plzeň-zastávka“, kde se nástupiště nádraží stalo součástí komunitních aktivit. Zajímavým příkladem je i příležitostně fungující, poloveřejný prostor „Silo Jihlava“ (obr. 11), který byl dějištěm velmi živých, různorodých akcí, přitom téměř bez zásahů do fyzické podstaty stavby.

Obr. 10 Trafo Gallery v Holešovické tržnici, Praha

Obr. 11 Jihlava Silo. Silo Fest 2024

Obr. 12 Brno Industra (foto: Jiří Štěpánek)

Pro většinu komunit je využití prostoru „přede dveřmi“ pozvánkou pro kolemjdoucí. V poslední době poutají pozornost i prostory kolem opuštěných výměníkových stanic na sídlištích, aktuálně využívaných právě místními komunitami, nebo již více designované plochy, jako před kulturním zařízením „Industra“ v areálu bývalé brněnské Zbrojovky (obr. 12), trvale sloužící i volnočasovým a sportovním aktivitám.

Výzkum se zabýval i využitím říčních břehů jako součástí veřejných prostranství měst. Zvláštní *genius loci* těchto míst, která často souvisejí s průmyslovými areály, je v poslední době akcentován skrze tzv. „bottom-up aktivitu“. I když bude průmyslový objekt zpřístupněn jen dočasně, může i jednorázová akce doplněná občerstvením a zábavným sportovním nebo rekreačním využitím mít dopad na vnímání lokality a následně i případnou budoucí konverzi. I jen multižánrový jedno- i vícedenní festival, který si klade za cíl skrze doprovodný program přilákat do území širokou veřejnost, může problém zviditelnit a rozproudít dialog o možnostech dalšího využití opuštěných prostor. Díky jednorázovým akcím se to podařilo v případě plzeňských náplavek, na které pak postupně navázaly konverze okolních opuštěných průmyslových objektů DEPO2015 (obr. 13), Papírna a dalších. Důležitou roli zde ale sehrál i fakt, že Plzeň se v roce 2015 stala nositelem titulu Evropské hlavní město kultury.

Takto nově vytvořené veřejné prostory vytvářejí ohniska občanských aktivit, která v mnoha případech neměla šanci jinde vzniknout a která nepochybně přispívají k pozitivnímu životu v sídlech a částečně ochraňují i bývalé průmyslové areály od hrozcí likvidace. Prostředí opuštěných průmyslových staveb jim tak dává možnost realizovat své společenské aktivity. Z hlediska tvorby veřejného prostoru jsou tato prostředí velmi specifická, mají zvláštní a neočekávaný charakter, neobvyklé prostorové dimenze i řadu technických detailů (kolejnice, původní dlažby, rozvody atp.), upomínajících na původní funkci. Není už také nezbytné je dále upravovat či estetizovat, tak jak bychom předpokládali u jiných variant veřejných prostorů, které sází na akcentaci nových výtvarných prvků. To je i nesporná výhoda, která láká veřejnost k návštěvám a organizátorům do značné míry zjednodušuje investice do jinak náročných adaptací.

Obr. 13 Plzeň DEPO2015

Tvorba veřejného prostoru v rámci opuštěných průmyslových ploch a objektů má tedy svá specifika. Jde o boření předsudků, ale i fyzických bariér pro zpřístupnění. Je však jisté, že tato místa mají velký potenciál a jejich nedostatky mohou být vnímány i jako klady. Nejde primárně o tvorbu „hezkého prostoru“ s lavičkami, dlažbou a výtvarnými díly, na což se u nás diskuze o veřejném prostoru často redukuje. Přístupy mohou být naopak velmi různorodé, bezzásohové, někdy i dočasné, často i levné, inkluzivní a dlouhodobě udržitelné.

Zdroje

[1] KATEDRA ARCHITEKTURY FAKULTY STAVEBNÍ ČVUT V PRAZE. *Průmyslové dědictví* [online]. Dostupné z: www.prumyslovededictvi.cz.

[2] KOLEKTIV AUTORŮ. *Veřejný prostor v širším kontextu – město, industriál, krajina*. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2018.

[3] BOŘÍKOVÁ H. Fenomén vody ve veřejném prostoru – Plzeň. In: *Veřejný prostor v širším kontextu – město, industriál, krajina*. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2018.

doc. Ing. arch. Lenka Popelová, Ph.D.

Pedagog na Fakultě stavební ČVUT v Praze, garant doktorského studijního programu Průmyslové dědictví. Přednáší teorii a dějiny architektury a věnuje se ochraně a novému využití industriální architektury.

prof. Ing. arch. Tomáš Šenberger

Tvůrčí architekt, pedagog na Fakultě stavební ČVUT v Praze, spoluzakladatel Výzkumného centra průmyslového dědictví. Trvale se věnuje propagaci, ochraně a novému využití industriální architektury.

English Synopsis

Industrial opens up opportunities for new public space

The article is about public space as a part of the development of cities and municipalities. In recent years, the topic of public space has been relatively frequently discussed at both professional and lay levels. However, its definition is not unambiguous, and depends on whether a theorist, architect, developer, public administration or ordinary citizen is working with it. Moreover, the concept of public space includes a number of forms, from real, physical public space to media public space, intangible, virtual.

Klíčová slova: prostor veřejný, brownfieldy, stavby industriální

Keywords: the public space, brownfields, industrial buildings